

5. Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності [Текст] : Указ Президента України від 22.08.2000 р. № 1011/2000 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 30. – С. 2.

6. Про затвердження Порядку списання безнадійного податкового боргу платників податків [Текст] : наказ ДПА від 14.03.2001 р. № 103 // Офіційний вісник України від 01.02.2002. – 2002. – № 3. – С. 157.

7. Про затвердження Порядку дій митних органів при несвоєчасному погашенні платниками податків податкових зобов'язань [Текст] : наказ ДМСУ від 11.05.2006 р. № 370 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 22. – С. 357.

8. Про затвердження Порядку розгляду митними органами скарг платників податків на податкові зобов'язання, нараховані митними органами [Текст] : наказ ДМСУ від 08.02.2006 р. № 97 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 8. – С. 260.

9. Корнієнко Є. Контрольно-перевірочна діяльність митних органів: проблемні питання [Текст] / Є. Корнієнко // Митниця. – 2008. – № 7. – С. 14–15.

10. Буряк П. Ю. Податковий контроль [Текст] / П. Ю. Буряк, Б. А. Карпінський, Н. С. Залуцька, В. З. Білінський. – К. : Хай-Тек Прес, 2007. – 608 с.

11. Правові позиції судів у податкових спорах [Текст]. – К. : Юридична практика, 2006. – 352 с.

12. Єдинак Т. С. Класифікація методів постмитного аудиту [Текст] / Т. С. Єдинак // Вісник Академії митної служби України. – 2009. – № 1. – С. 88–93.

13. Єдинак Т. С. Постмитний аудит як фактор забезпечення економічної безпеки України: зарубіжний досвід та українська перспектива [Текст] / Т. С. Єдинак, В. Ю. Єдинак // Вісник Академії митної служби України. – 2008. – № 4. – С. 70–76.

УДК 344:351.746(477)

Р. М. Ляшук, ад'юнкт Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ ПЕРСОНАЛОМ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто і проаналізовано підстави застосування зброї, розкрито їх зміст, визначено обсяг та особливості; внесено пропозиції з удосконалення правового регулювання застосування зброї персоналом Державної прикордонної служби України. Досліджуються поняття “напад”, “заручник”.

В статье рассмотрены и проанализированы основания применения оружия, раскрыто их содержание, определен объем и особенности, внесены предложения по усовершенствованию правового регулирования применения оружия персоналом Государственной пограничной службы Украины. Исследуются понятия “нападение”, “заложник”.

It is considered in the article of application considered of weapon use and analysed, their maintenance is exposed, certainly volume and features; suggestions are borne in relation to the improvement of the legal adjusting of weapon use by the personnel of State Border Guard Service of Ukraine. Concepts are probed “attack”, “hostage”.

Ключові слова. Вогнепальна зброя, Державна прикордонна служба України, підстави застосування зброї, заходи адміністративного припинення спеціального призначення.

© Р. М. Ляшук, 2009

Вступ. Невід’ємний елемент охорони державного кордону, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму – застосування заходів адміністративного припинення спеціального призначення для запобігання правопорушенням, їх припинення і притягнення порушників до відповідальності. Одним з ключових силових заходів Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) є застосування зброї [1, ст. 21]. Застосування зброї правомірне тільки в передбачених законом випадках.

Постановка завдання. Мета статті – аналіз підстав застосування зброї, дослідження їх змісту, визначення їх обсягу та особливостей, а також підготовка пропозицій з удосконалення правового регулювання застосування зброї персоналом Державної прикордонної служби України.

Результати дослідження. Окремі аспекти досліджуваної теми знайшли своє відображення в наукових працях В. Б. Авер’янова, О. С. Фролова, Д. М. Бахраха, М. О. Беляєва, В. А. Владимірова, А. І. Лістратова, А. Т. Комзюк, Т. О. Коломоєць, Ю. І. Ляпунова, А. С. Шляпочникова, Л. Г. Чистоклстова, А. П. Коренева та ін. Разом з тим комплексного дослідження підстав застосування зброї ДПСУ не проводилося. Тому мета статті – розгляд обсягу і змісту цих підстав. Її новизна полягає у визначенні змісту підстав правомірного застосування зброї прикордонниками на основі аналізу норм законодавства України.

Зброя – це пристрої та засоби, які застосовуються у збройній боротьбі для нападу або захисту (оборони) з метою ураження або знищення противника. Зброєю поділяють на вибухову, реактивну, вогнепальну, холодну тощо [2].

Зброя може застосовуватися прикордонниками як крайній захід у чітко визначених випадках. Підстави застосування зброї ДПСУ такі:

1) відбиття збройного нападу та вторгнення на територію України озброєних військових груп і злочинних угруповань;

2) припинення збройних провокацій, а також відбиття нападу або припинення збройного опору осіб, які незаконно перетинають чи намагаються незаконно перетнути державний кордон України;

3) захист громадян від нападу, що загрожує їх життю і здоров’ю, а також звільнення заручників;

4) відбиття нападу на прикордонника або членів його сім’ї, якщо їх життю і здоров’ю загрожує небезпека;

5) відбиття нападу на об’єкти, приміщення і прикордонні наряди ДПСУ, а також їх звільнення в разі захоплення;

6) затримання особи, яку застали при вчиненні тяжкого злочину і яка намагається втекти;

7) затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, а також озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю і здоров’ю прикордонника;

8) зупинка транспортного засобу через його пошкодження, якщо водій своїми діями створює явну загрозу здоров’ю чи життю громадян або прикордоннику;

9) подання сигналу тривоги або виклику допомоги;

10) знешкодження тварини, яка загрожує життю і здоров’ю громадян або прикордонника [3, п. 2.5.2].

Застосування зброї для відбиття збройного нападу та вторгнення на територію України озброєних військових груп і злочинних угруповань потрібне для виконання прикордонною службою оборонної функції. Збройний напад і вторгнення на територію України озброєних військових груп і злочинних угруповань є збройною агресією проти України [4,

ст. 1]. Збройна агресія відбивається військовими формуваннями у формі ведення воєнних дій [4, ст. 4]. Військове формування – це створена відповідно до законодавства України сукупність військових об'єднань, з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності й національних інтересів, територіальної цілісності й недоторканості в разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій [4, ст. 1].

Прикордонні війська України як військове формування спрямовували свою діяльність на реалізацію оборонної функції військовими засобами, а це не відповідало національним інтересам, оскільки характер загроз цим інтересам на державному кордоні лежить у площині порушення внутрішнього законодавства, а не зовнішньої збройної агресії з боку інших держав. Цим зумовлюється суперечлива діяльність військово-оборонного органу у сфері охорони правопорядку [5, 115]. Стратегічні дослідження у сфері національної безпеки, визначення пріоритетних загроз національним інтересам [6] і реальні показники оперативно-службової діяльності органів охорони державного кордону свідчать про перехід загроз із військової сфери у сферу охорони правопорядку. Це змусило державу вжити адекватних заходів і створити на державному кордоні правоохоронну структуру [5, 116]. Новостворена Державна прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення [1, ст. 6]. У процесі реформування ДПСУ в сучасну прикордонну службу європейського типу проведено оптимізацію її структури та управління [7], а саме створено чотирирівневу систему управління: Адміністрація ДПСУ – регіональне управління – орган охорони кордону – відділ прикордонної служби.

Відділ прикордонної служби – це основний підрозділ органу охорони кордону [8]. За змістом діяльність відділу ДПСУ характеризується як суто правоохоронна і не передбачає застосування військових сил, засобів, форм і методів діяльності. У відділах ДПСУ відсутня групова зброя (кулемети, гранатомети тощо), і, відповідно до потреб правоохоронної діяльності, значно зменшено кількість стрілецької зброї та боеприпасів. Сили й засоби прикордонних підрозділів не розраховані для ведення бойових дій.

Тому для вдосконалення нормативно-правового регулювання застосування силових заходів ДПСУ пропонуємо: підставу застосування зброї “відбиття збройного нападу та вторгнення на територію України озброєних військових груп і злочинних угруповань” [3, п. 2.5.2] викласти в такій редакції: “припинення збройних конфліктів на державному кордоні”.

Виконуючи завдання з охорони державного кордону України, прикордонники мають право застосовувати зброю *для припинення збройних провокацій, а також для відбиття нападу або припинення збройного опору осіб, які незаконно перетинають чи намагаються незаконно перетнути державний кордон України.*

Збройна провокація (від лат. *provocatio* – виклик) – це агресивні дії з метою розв'язання збройного конфлікту, виправдання втручання у внутрішні справи іншої держави. Можуть здійснюватись у формі нападу на прикордонну охорону, порушення державного кордону, захоплення об'єктів, вторгнення на територію держави, в її внутрішні води і повітряний простір, учинення диверсій [9].

Мета цієї підстави застосування зброї – забезпечення виконання відповідного обов'язку ДПСУ – “припинення у взаємодії з відповідними правоохоронними органами збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні України” (п. 2 ст. 19 Закону України “Про ДПСУ” [1]). У зв'язку з недостатністю військових засобів для його виконання пропонуємо внести зміни і викласти в такій редакції: “припинення з відповідними правоохоронними органами провокацій на державному кордоні”. У межах розглянутого випадку

надається право застосування зброї для запобігання спробі втечі осіб, затриманих за порушення державного кордону України, яка супроводжується нападом на прикордонника, що загрожує його життю або здоров'ю [3, п. 2.5.7].

Під збройним опором слід розуміти рішучі дії, які перешкоджають прикордонникові та здійснюються із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи інших предметів, що створюють небезпеку для життя і здоров'я прикордонника [10]. У цьому випадку підставою для застосування зброї є припинення провокацій на державному кордоні, небезпека для життя і здоров'я прикордонника, яка створюється нападом або збройним опором порушника державного кордону.

Передбачено можливість застосування зброї *для захисту громадян від нападу, який загрожує їх життю і здоров'ю, а також для звільнення заручників*. Під нападом П. С. Матишевський розуміє особисте зіткнення із застосуванням насильства [11]. В. В. Владимиров і Ю. І. Ляпунов розмежовують напад і насилля. На їх думку, напад – це активна і несподівана для потерпілого агресивна дія, яка створює реальну небезпеку негайного і безпосереднього застосування насильства стосовно особи, яка піддається нападу [12]. Ми вважаємо, що для нападу як підстави застосування зброї обов'язкове створення загрози життю і здоров'ю громадян [13].

Загрозою життю і здоров'ю є небезпека, в результаті якої може настати смерть потерпілої особи або певний розлад її здоров'я. Очевидно, що не будь-яка загроза здоров'ю дає право прикордоннику застосовувати зброю, котра може позбавити правопорушника життя. Має бути створено загрозу завдання тяжкої шкоди здоров'ю (тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень). Напевно, під поняттям “громадянин” законодавець розуміє не особу, яка має спеціальний правовий зв'язок з Україною [14], а взагалі людину без посилання на громадянство. Слід зауважити, що сполучник “і” потрібно замінити на “або” в словах “загрожує їх життю і здоров'ю”, оскільки напад може загрозовувати окремо одному з правоохоронних інтересів – життю або здоров'ю.

Захоплення або тримання заручників є злочином. Ці дії пов'язані із загрозою вбивства, спричиненням тілесних ушкоджень або подальшим утриманням особи з метою примушування держави, міжнародної організації, фізичної або юридичної особи чи групи осіб зробити які-небудь дії або втриматися від них як умови звільнення заручника. Заручник – це людина, насильницьки затримана для забезпечення виконання певних вимог [15]. У нормативних актах, які регламентують застосування силових заходів, терміни “заручник” і “зложник” уживаються як синоніми [3; 16]. У відомчому наказі ДПСУ заручником визначається особа, яка насильно позбавлена свободи під загрозою вбивства, спричинення тілесних ушкоджень, подальшого утримування або скоєння інших насильницьких дій для примушення третьої сторони до будь-яких дій [3, п. 1.3]. При захопленні заручників їх життя і здоров'я в небезпеці, тому завдання шкоди злочинцям еквівалентне створеній ними загрозі. Інакше кажучи, важливо дотримуватися принципу пріоритетності захисту життя і прав осіб, які наражаються на небезпеку.

Зброя може застосовуватися *для відбиття нападу на прикордонника або членів його сім'ї, якщо їх життю і здоров'ю загрожує небезпека*. Напад як підстава застосування зброї частково дублює попередню підставу. Виділяючи відбиття нападу на прикордонника або членів його сім'ї в окрему підставу застосування зброї, законодавець розглядає особовий склад ДПСУ не як фізичних осіб узагалі, а як представників держави, посадових осіб органу виконавчої влади, і напад на них розцінюється не як злочин проти життя і здоров'я, а як злочин проти порядку управління.

Прикордонникам надано право застосовувати зброю для відбиття нападу на об'єкти, приміщення та прикордонні наряди ДПСУ, а також їх звільнення в разі захоплення. Напад на будівлі, приміщення, споруди й транспортні засоби – це насильницькі дії, які проявляються у відкритому проникненні в приміщення всупереч установленому режиму роботи об'єкта, чинним правилам пропускового режиму, вимогам посадових осіб або волі осіб, які в цих приміщеннях мешкають, чи волі власників транспортних засобів, а також насильницькі дії, не пов'язані з вторгненням у приміщення, транспорт, але спрямовані на їх пошкодження або знищення [3, п. 1.3]. Прикордонний наряд – це один або декілька озброєних чи спеціально екіпірованих прикордонників, які виконують наказ на охорону державного кордону України [17]. Прикордонні наряди виконують правоохоронні функції ДПСУ та перебувають під особливою охороною держави.

Підставою застосування зброї є не тільки напад на об'єкти, приміщення ДПСУ та їх захоплення, а також подібні посягання на осіб, які перебувають у цих об'єктах.

Застосування зброї можливе для затримання особи, яку застали при вчиненні тяжкого злочину і яка намагається втекти. Відповідно до ч. 4 ст. 12 Кримінального кодексу України, злочин вважається тяжким, якщо за його вчинення передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років [15]. Кримінальним законом передбачено велику кількість тяжких злочинів. Ми вважаємо, що замах не на всі об'єкти тяжких злочинів рівнозначний позбавленню життя злочинця. Наприклад, одержання службовою особою хабара у великому розмірі – тяжкий злочин, але затримання такого злочинця шляхом застосування зброї неправомірне. Необхідно зіставити цінність людського життя з тими цінностями, на які посягають тяжкі злочини. В умовах, коли в Україні скасовано смертну кару як кримінальне покарання, можливість застосування вогнепальної зброї щодо особи, яка тільки намагається втекти, при цьому не створюючи загрози оточуючим, важко визнати правомірним. У момент застосування зброї прикордонник не може миттєво визначити тяжкість учиненого злочину. Ураховуючи це, вважаємо за доцільне додати до цієї підстави затримання злочинця силою зброї спеціальний перелік тяжких і особливо тяжких злочинів з їх кваліфікуючими ознаками.

Застосування зброї для затримання особи, яку застали при вчиненні тяжкого злочину і яка намагається втекти, правомірне за таких умов.

По-перше, прикордонник має сам застати особу під час скоєння злочину, тобто бути безпосереднім очевидцем протиправних дій.

По-друге, вогнепальна зброя для затримання особи, яка намагається втекти після вчинення злочину, може застосовуватись тільки протягом періоду безпосереднього переслідування.

По-третє, обстановка, що склалася, дає прикордоннику достатні підстави вважати, що ця особа шойно вчинила (намагалась учинити) тяжкий злочин.

Зброя може бути застосована для затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, а також озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю і здоров'ю прикордонника. Під збройним опором розуміється застосування злочинцем вогнепальної або холодної зброї чи інших небезпечних предметів для протидії прикордонникам у виконанні ними своїх службових обов'язків, пов'язаних з його затриманням.

Взяття під варту як запобіжний захід застосовується в справах про злочини, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад 3 роки [18]. Намагання втекти з-під варти – це такі дії особи, які свідчать про її спробу залишення слідчих ізоляторів та інших місць тримання затриманих. Для запобігання спробі втечі осіб, затриманих за порушення державного кордону, зброя може бути застосована лише в тому разі, якщо особі, яка здійснює втечу, відомо про її затримання за порушення кордону [3, п. 2.5.7].

Незаконне перетинання державного кордону декриміналізовано [19]. На цій підставі вважаємо за доцільне зміст п. 2.5.7 Інструкції про застосування зброї [3] викласти в такій редакції: “Для запобігання спробі втечі осіб, затриманих за порушення державного кордону, зброя може бути застосована лише в тому разі, якщо втеча супроводжується нападом на прикордонника, що загрожує його життю або здоров’ю, він застосовує зброю згідно з п. 2.2.2 цієї Інструкції”.

Під загрозою застосування зброї розуміється приведення правопорушником зброї та інших предметів у положення приготування до застосування або усні погрози їх застосування [3, п. 1.3]. У такому випадку прикордонники застосовують зброю для затримання трьох видів правопорушників, які: чинять збройний опір; намагаються втекти з-під варти; погрожують застосуванням зброї та інших предметів. Обов’язкова умова – створення загрози життю і здоров’ю прикордонника.

Виходячи з цього, вищезрозглянуту підставу застосування зброї ДПСУ слід викласти в іншій редакції, а саме: “затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, якщо втеча супроводжується нападом на прикордонника чи інших осіб, що загрожує їх життю або здоров’ю, а також озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що створюють загрозу життю або здоров’ю прикордонника”.

Допустимо застосовувати зброю для *зупинки транспортного засобу через його пошкодження, якщо водій своїми діями створює явну загрозу здоров’ю чи життю громадян або прикордонника*. Мета застосування зброї в цьому випадку – зупинка транспортного засобу. Пошкодженою може бути будь-яка частина транспортного засобу (шини, кузов, двигун тощо). При застосуванні зброї для зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження стрільба на ураження водія та пасажирів не ведеться [3, п. 2.5.8]. Невід’ємною умовою є створення явної загрози життю чи здоров’ю громадян або прикордонників.

У разі застосування зброї для *подання сигналу тривоги або виклику допомоги* відсутній елемент припинення, тобто використання зброї не належить до заходів примусу.

Застосування зброї для *знешкодження тварини, яка загрожує життю і здоров’ю громадян або прикордонника*, допускається в крайніх випадках, якщо інші заходи недостатні для відвернення небезпеки. Під загрозою агресивної поведінки тварини може бути майно людей, але чинні норми не дають права застосування зброї в таких випадках.

На наш погляд, слід погодитися з думкою О. С. Фролова в тому, що *спроба особи, яка затримується прикордонником, котрий оголив вогнепальну зброю, наблизитися до нього, скоротивши при цьому визначену ним відстань, чи доторкнутися до його зброї* [3, п. 2.5.6] – самостійна підстава застосування зброї [20]. Для забезпечення особистої безпеки прикордонник, особливо під час затримання групи правопорушників, має право встановлювати “зону безпеки”, тобто утримувати затримувану особу на відстані, що забезпечує захист від раптового нападу. Після попередження про можливе застосування зброї спроба затриманої особи наблизитися до прикордонника, скоротивши при цьому визначену ним відстань, або доторкнутися до зброї дає право прикордоннику застосувати останню.

Висновки. Застосування зброї персоналом ДПСУ можливе тільки на законних підставах. Норми правових актів України, які визначають випадки застосування зброї, потребують внесення змін та доповнень. Тому вдосконалення правового регулювання підстав застосування зброї – предмет подальшого наукового дослідження.

Література

1. Закон України “Про Державну прикордонну службу України” від 3 квітня 2003 р. № 661-IV [Текст] // ВВР України. – 2003. – № 27.
2. Юридична енциклопедія [Текст] : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1999. – Т. 2 : Д – Й. – С. 560, 561.

3. Інструкція про застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів ДПСУ, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України [Текст] : наказ Адміністрації ДПСУ від 21.10.2003 р. № 200.
4. Закон України “Про оборону України” від 6 грудня 1991 р. № 1932-XII [Текст] // ВВР України. – 1992. – № 9.
5. Хома В. О. Адміністративно-правове регулювання діяльності інспекторів прикордонної служби академії ДПСУ [Текст] : монографія / В. О. Хома. – Хмельницький : Вид-во Національної академії ДПСУ, 2008. – 155 с.
6. Цимбалістий Т. О. Державний кордон України: конституційно-правовий статус [Текст] / Т. О. Цимбалістий. – Хмельницький : Вид-во НАПВУ, 2000. – 204 с.
7. Указ Президента України “Про Концепцію розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року” від 19 червня 2006 р. № 546/2006 [Електронний ресурс] : законодавство України / Правова серія “Інфодиск”. – К. : CD-вид-во “Інфодиск”, 2007. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. – Системні вимоги : Pentium-233; 32 mb RAM; CD-ROM Windows 95OSR/98/NT SP6/2000/XP. – Назва з титул. екрану.
8. Інструкція з організації оперативно-службової діяльності відділу прикордонної служби ДПСУ [Текст] : затверджено розпорядженням Адміністрації ДПСУ від 30.01.2009 р. № 26.
9. Военный энциклопедический словарь [Текст] / пред. гл. ред. комиссии С. Ф. Ахромов. – М. : Воениздат, 1986. – С. 591.
10. Яременко В. В. Новий тлумачний словник української мови [Текст] : у 3 т. / В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – Вид. друге, виправлене. – К. : Аконт, 2001. – Т. 2. – С. 468.
11. Матышевский П. С. Преступления против собственности [Текст] / П. С. Матышевский. – К. : Юринком, 1996. – С. 95.
12. Владимиров В. А. Ответственность за корыстные посягательства на социалистическую собственность [Текст] / В. А. Владимиров, Ю. И. Ляпунов. – М. : Юрид. лит., 1986. – С. 111.
13. Ухвала Пленуму Верховного Суду України від 7 липня 1995 р. № 9 “Про судову практику в справах про бандитизм” [Текст] // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України (1963–1997). – Сімферополь : Таврія, 1998.
14. Юридична енциклопедія [Текст] : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 1 : А–Г. – С. 640.
15. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України [Текст] / відп. ред. С. С. Яценко. – К. : А.С.К., 2006. – С. 279.
16. Закон України “Про міліцію” від 20.12.1990 р. № 565-XII [Текст] // ВВР України. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
17. Служба прикордонних нарядів [Текст] : курс лекцій. – Хмельницький : Вид-во Національної академії ДПСУ, 2008. – С. 12.
18. Кримінально-процесуальний кодекс України [Текст] : затверджено Законом України від 28.12.1960 р. // ВВР України. – 1961. – № 2. – С. 15. – Зі змінами і доповненнями. – Х. : Ксилон, 2006. – С. 155.
19. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо перетинання державного кордону України” від 18 травня 2004 р. № 1723-IV [Текст] // ВВР України. – 2004. – № 36. – С. 430.
20. Фролов О. С. Проблеми правового регулювання і практики застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу працівниками органів внутрішніх справ [Текст] : дис. ... канд. юр. наук / О. С. Фролов. – Х., 2000. – С. 66.